

УДК 338.439(477.51)

А.В. Дубовик, аспірант

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕНДЕНЦІ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Досліджено сучасний стан та особливості діяльності підприємств харчової промисловості в Чернігівській області, проаналізовано основні проблемні питання залучення інвестиційних коштів, визначено основні тенденції, що сприяють успішному залученню інвестицій.

Исследовано нынешнее состояние и особенности деятельности предприятий пищевой промышленности в Черниговской области, проанализированы основные проблемные вопросы по привлечению инвестиционных средств, определены основные тенденции, которые способствуют успешному привлечению инвестиций.

The article focuses on the analysis of the modern state and features of activity of food industry enterprises in Chernihiv region, the basic difficulties of bringing in investments are observed, basic tendencies which provide the successful investments are determined.

Постановка проблеми. Сьогодні питання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств Чернігівської області є одним із найактуальніших серед питань, що стосуються економічного зростання регіону. Відповідний рівень конкурентоспроможності Чернігівських підприємств, що працюють у харчовій промисловості, виробництво ними якісних та безпечних продуктів, задоволення споживчого попиту – всі ці умови необхідні для ефективної діяльності суб'єктів господарювання, проте потребують своєчасного реагування на зміни в сучасному світі.

Харчова промисловість являє собою пріоритетну галузь Чернігівської промисловості. Тому відновлення, прискорений розвиток і подальша підтримка конкурентоспроможної позиції виробниками області є актуальним питанням для кожного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині увага науковців приділяється багатьом аспектам інвестиційної діяльності. Вагомий внесок у висвітлення теоретичних і практичних аспектів інвестиційної діяльності зробили такі зарубіжні вчені, як: Г. Александер, Є. Брігхем, Дж.К. Ван Хорн, Г. Марковиць, Е. Хелферт, У. Шарп, В. Шермет [9]. Серед вітчизняних учених, які займаються висвітленням питань тенденцій, особливостей, розглядом основних показників розвитку харчової промисловості, слід виділити П.П. Борщевського, М.П. Бутка, Б.М. Данилишина, Л.В. Дейнеко, С.І. Дорогунцова, Ю.П. Лебединського, М.М. Паламарчука, О.М. Паламарчука, Л.Г. Чернюка та ін.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. У процесі інвестиційної діяльності на підприємстві вирішується ряд завдань, пов'язаних з різними аспектами інвестування. До таких завдань належать розробка інвестиційної стратегії підприємства, вибір форм і об'єктів інвестування, пошук джерел фінансування цих об'єктів, вибір інвесторів та учасників інвестиційного процесу, розробка, аналіз і оцінка конкретних інвестиційних проектів, контроль результатів здійснення інвестиційної діяльності [9].

Як бачимо, процес інвестиційної діяльності вимагає створення ефективного механізму залучення інвестиційних коштів. Незважаючи на велику кількість наукових праць і досліджень, на сьогодні залишається актуальним і маловисвітленим питання прийняття ефективних управлінських рішень, відповідно і створення дієвого механізму залучення інвестицій. Оскільки наведені питання є безпосередніми, та їх вирішує кожний господарюючий суб'єкт, то доцільно буде розглянути не тільки основні проблемні питання, з

якими стикається підприємство під час пошуку інвесторів для залучення інвестицій, а й питання створення процесу ефективного використання залучених коштів.

Мета статті. Головною метою цієї статті є аналіз особливостей розвитку харчової промисловості в Чернігівській області, виявлення основних тенденцій (пов'язаних з інвестиційною діяльністю) на підприємствах харчової промисловості, актуалізація основних проблемних питань залучення інвестицій, висвітлення факторів успішного залучення інвестиційних коштів.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів Чернігівської області налічує більше 100 великих та середніх підприємств (11 підприємств працюють у сфері м'ясної промисловості, 6 підприємств з промислового перероблення овочів та фруктів, 18 – у молочній промисловості, 10 – з виробництва крохмалю та обробленню зерна, 20 – виготовляють хліб та хлібобулочні вироби, 4 – займаються виробництвом цукру, 2 – з виробництва шоколадних і кондитерських виробів, 7 – з виробництва етилового спирту, 3 підприємств – з виробництва пива, 2 – виготовляють мінеральні води та прохолодні напої та інші) з річними обсягами реалізації продукції понад 5,4 млрд. грн, 12,5 тис. працівників задіяні у виробництві. Крім них, функціонує понад 400 малих підприємств, які переробляють сільськогосподарську продукцію. Питома вага харчопереробної галузі складає близько 50 % в загальному обсязі випуску промислової продукції області, з якої три чверті припадає на виробництво тютюну, пива та молочну промисловість. У загальному обсязі виробництва 25,0 % займає тютюнова галузь, 24,1 % – виробництво пива, 24,6 % – молочна галузь, 5,1 % – м'ясна, 5 % – виробництво хліба та хлібобулочних виробів, 3,5 % – кондитерська галузь, 3 % – виробництво зерна і крохмалю, 6,6 % – займають інші галузі [5].

У таблиці 1 наведені дані щодо виробництва найважливіших видів продукції харчової промисловості на одну особу.

Таблиця 1

Виробництво найважливіших видів продукції харчової промисловості на одну особу

Найменування	Роки					
	2003	2005	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7
Яловичина і телятина свіжі (парні) чи охолоджені, кг	3,1	5,4	5,7	7,7	5,5	4,0
Яловичина і телятина морожені, кг	5,4	2,6	2,2	1,6	0,7	1,2
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, кг	0,8	0,4	1,1	1,0	0,9	0,9
Свинина морожена, кг	0,1	0,1	0,4	0,2	0,0	0,0
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці свіжі чи охолоджені, кг	0,2	0,2	2,1	2,0	3,2	1,5
Вироби ковбасні, кг	2,5	2,6	2,5	2,6	2,0	1,5
Соки натуральні (включаючи апельсиновий), л	5,1	5,3	4,2	5,7	4,4	4,5
Олія соняшникова нерафінована, л	3,8	2,9	3,9	1,1	3,8	6,0
Молоко оброблене рідке, л	10,1	14,5	10,3	8,8	8,3	7,1
Масло вершкове, кг	6,2	9,2	6,8	5,1	4,1	5,1
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, кг	0,8	1,3	1,1	1,2	1,6	0,9
Сири жирні, кг	7,4	11,0	11,4	11,7	14,0	15,0
Продукти кисломолочні, кг	4,2	4,4	5,0	5,4	5,4	5,6
Борошно пшеничне, кг	24,3	36,2	44,5	39,8	23,7	22,6
Борошно житнє, кг	22,6	28,1	18,7	15,6	13,8	14,9
Крупи, кг	1,1	10,1	17,9	10,9	18,7	14,7
Вироби хлібобулочні, кг	57,8	59,5	56,5	51,6	46,4	45,7

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Цукор білий кристалічний, кг	47,9	71,7	44,8	30,3	14,7	30,2
Вироби макаронні без начинки, не піддані тепловому обробленню, кг	7,0	6,3	5,7	7,9	8,8	8,0
Напої безалкогольні, л	1,4	1,8	1,7	1,6	1,3	1,1

Як бачимо із таблиці 1, позитивну динаміку мають тільки три напрямлення – це виробництво сирів жирних (зростання на 7 %), кисломолочних продуктів (зростання на 3,7 %) та виготовлення олії соняшnikової нерафінованої (збільшення на 57 %) [6].

Відповідно до інших напрямлень ми спостерігаємо негативну тенденцію виробництва продуктів харчування.

Основними причинами спаду виробництва в харчовій промисловості є:

- невисокий рівень попиту внутрішнього ринку на вітчизняну продовольчу продукцію, обумовлений, насамперед, досить низьким рівнем купівельної спроможності населення, недобросовісною конкуренцією з боку імпортованих товарів, які реалізуються, у багатьох випадках, за демпінговими цінами, втратою позицій на зовнішніх ринках продовольства;

- спад виробництва сільськогосподарської продукції, звідси – незабезпеченість переробних підприємств якісною сировиною, неефективне використання наявного виробничого потенціалу через порушення пропорцій між виробничими потужностями і наявним обсягом сировини;

- порушення інтеграційних зв'язків харчової промисловості в рамках продовольчого комплексу (насамперед, із сільським господарством);

- нестійке фінансове становище переробних підприємств (нестача оборотних засобів, високі ціни на електроенергію, транспортні послуги, засоби праці тощо), що обумовлюють високу собівартість одиниці виробленої продукції та збитковість виробництва;

- фізично й морально застаріла матеріально-технічна база підприємств харчової промисловості, недосконалі технології виробництва (звідси – висока матеріаломісткість, висока витратність виробництва, вкрай нераціональне і не комплексне використання сільськогосподарської сировини і, особливо, вторинних ресурсів);

- відсутність належної підтримки галузі з боку держави [1].

Аналізуючи вищезазначені причини спаду виробництва продуктів харчової промисловості, слід звернути увагу на основні заходи покращення стану промисловості в Чернігівській області, які зазначені в Обласній програмі розвитку малого підприємництва на 2011-2015 роки. Зокрема, висвітливо питання спрощення доступу суб'єктів господарювання до фінансово-кредитних ресурсів області шляхом:

- забезпечення фінансування у формі фінансового кредиту найбільш ефективних інвестиційних проектів суб'єктів малого підприємництва з пріоритетних видів діяльності;

- розміщення оголошення у ЗМІ про проведення конкурсу на отримання часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами суб'єктів підприємницької діяльності;

- надання фінансової підтримки у формі часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами суб'єктами підприємницької діяльності [4].

Успіхи та невдачі вітчизняних підприємств харчової промисловості, слід розглядати як результат взаємодії цілої низки чинників: зовнішніх (попит на ринку послуг, рівень доходів населення; стан науки, техніки тощо) і внутрішніх (стратегія підприємства, принципи його діяльності, ресурси; їхнє використання, маркетинг та інші). Здатність підприємства пристосовуватися до зміни технологічних, економічних і соціальних чинників – гарантія не тільки його виживання, але й успішної діяльності.

Цілі і пріоритети розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в ринковому середовищі істотно залежать від економічних умов, в яких вони функціонують

[3]. Виходячи з наявних потужностей та прогнозних закупівель сировини, потреб внутрішнього та існуючої кон'юнктури зовнішніх ринків, для підприємств, що працюють у галузі харчової промисловості та переробці сільськогосподарської продукції, основними пріоритетами є:

- оптимізація виробництва шляхом системної реструктуризації та приведення потужностей підприємств у відповідність до кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків за рахунок нарощення інвестицій в основний капітал, проведення технологічного переозброєння та зниження енергоємності виробництва;

- фінансове оздоровлення підприємств та підвищення їх прибутковості за рахунок більш повного завантаження потужностей, поглиблення переробки сировинних ресурсів, використання інновацій, підвищення якості та конкурентоспроможності продуктів продовольства шляхом впровадження сучасних систем управління якістю [5].

Хоча харчова промисловість і є пріоритетною галуззю, проте за останні роки ми спостерігаємо тенденцію спаду вкладення інвестиційних коштів в основний капітал у виробничий процес (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка вкладення інвестиційних коштів в основний капітал у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів

Вид промислової діяльності	Роки								
	Роки, млн. грн					Приріст, %			
	2005	2006	2007	2008	2009	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	234,4	264,7	280,1	321,6	200,5	12,9	5,80	14,80	-62,30

Як бачимо, економічна криза 2008-2009 років зробила «вагомий внесок» у інвестиційний процес. Вже у 2009 році ми спостерігаємо зменшення вкладених коштів на 38 % у порівнянні з 2008 роком. Показник 2009 року є найнижчим серед представлених п'яти років, що свідчить про страх інвесторів вкладати кошти в харчову промисловість.

Тому слід виділити основні проблемні питання залучення інвестицій, які на сьогодні є актуальними для кожного суб'єкта господарювання:

- недосконалість існуючої правової бази для здійснення інвестиційної діяльності (з питань захисту права власності, адміністрування податків, отримання у власність земельних ділянок, провадження підприємницької діяльності та здійснення контролю за нею), суперечливість, неповнота та неоднозначність трактування чинних законів і нормативно-правових актів, наявність значної кількості відомчих документів;

- економічна та фінансова нестабільність, неврегульованість питань фінансування та кредитування (високі процентні ставки на кредити, завищені вимоги банків до кредиторів, складна процедура оформлення кредиту); недостатня розвиненість ринків капіталу, в першу чергу, банківського сектору, фондового та страхового ринків;

- недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності, недосконалість системи підготовки інвестиційних програм і проектів для надання державної підтримки;

- відсутність дієвих механізмів державно-приватного партнерства в інвестуванні;

- недостатня інформатизація та доступність даних як про об'єкти інвестицій, так і про процес оформлення інвестицій;

- низька частка зовнішніх інвестицій, у тому числі іноземних, у загальному обсязі інвестування економіки;

- відсутність чіткої системи супроводження інвестиційних проектів на всіх стадіях його реалізації з боку органів місцевої влади;
- незначна кількість якісно розроблених інфраструктурних інвестиційних проектів, які б могли претендувати на залучення міжнародних інвестиційних ресурсів;
- нерозвиненість інвестиційного ринку та інфраструктури, відсутність якісної консалтингової мережі агентств регіонального розвитку [5].

Як бачимо, всі вищезазначені пункти відіграють несприятливу роль для суб'єктів господарювання, адже зі збільшенням проблемних сторін залучення інвестицій, зменшуються шанси пошуку інвестора і залучення інвестиційних коштів. Тому розглядаючи програму інвестиційного розвитку Чернігівської області, великий акцент необхідно зробити на засади, які спрямовані на забезпечення поступального зростання обсягів інвестування, пошуку інвесторів, збільшення обсягу надходжень інвестиційних коштів та їх ефективного використання. При цьому слід враховувати низку факторів, що сприяють успішному залученню інвестицій:

- доцільність приведення стратегії залучення інвестицій відповідно до потреб пріоритетних галузей економіки з метою їх перетворення на «точки зростання»;
- необхідність диференціації бренду області від інших регіонів залежно від визначених сфер інвестування;
- забезпечення інвесторів необхідною системною підтримкою, зокрема, в реєстрації бізнесу, залучення персоналу тощо [5].

Саме такі заходи дають змогу суб'єкту господарювання проаналізувати проблемні аспекти, що пов'язані з інвестиційною діяльністю у сфері харчової промисловості та полегшити процес інвестування.

Отже, прослідкуємо динаміку залучення інвестиційних коштів суб'єктами господарювання за 2006-2008 роки.

Зокрема, 2006 рік позначився як рік подолання негативної тенденції – суб'єктами господарювання було залучено 1520,3 млн. грн, що вже на 2,6 % більше ніж за 2005 рік; за підсумками 2007 року залучено 2421,9 млн. грн, що майже на 39 % більше ніж у 2006 році; у 2008 році обсяг залучених інвестицій склав 3053,25 млн. грн, що на 631 млн. грн або на 1,4 % більше ніж у 2007 році. За темпом росту залучення інвестиційних коштів Чернігівська область у 2008 році вийшла на 11 місце по Україні [5].

Аналізуючи прямі іноземні інвестиції в область за видами економічної діяльності, окремим аспектом виділимо сферу інвестування суб'єктів господарської діяльності, що працюють у харчовій промисловості. За 2010 рік обсяг іноземних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів склав 64790,6 тис. дол США, що відповідно на 38 % більше показника попереднього року (у 2009 році цей показник становив 46907,2 тис. дол США) [7].

Хоча ми і спостерігаємо позитивну динаміку іноземних вкладень інвестиційних коштів у харчову промисловість за останні роки, проте для підприємств, що працюють у Чернігівській області, існують певні фактори, що стримують дію спеціального режиму інвестування:

- гостра нестача вільних обігових коштів та інвестиційних ресурсів;
- відсутність механізму впровадження пільг для підприємств, функціонуючих на умовах єдиного податку (особливо вразливі сільськогосподарські підприємства);
- відсутність практики надання кредиту на пільгових умовах;
- законодавча нестабільність функціонування спеціального режиму інвестування [8].

Слід відзначити, що перешкоди здійснення інвестиційної діяльності підприємствами в Чернігівській області часто існують і на державному рівні.

Процес визначення основних рис інвестиційної спрямованості економічного розвитку підприємств області включає три основні етапи: формулювання цілей і головних

пріоритетів інвестиційної політики; формування на основі задекларованих намірів пропозицій і проектів регіональної інвестиційної програми; розробка принципів і механізмів реалізації регіональної інвестиційної політики, цілі якої визначаються завданнями загальної соціально-економічної політики регіону.

Однією з умов ефективного залучення ресурсів для інвестування повинно бути узгодження особистих цілей інвестора з цілями і завданнями загальної соціально-економічної програми регіону. Пожвавлення процесів інвестування має відбуватися за рахунок стимулювання інвесторів, підготовки рекламно-презентаційної продукції, участі у міжнародних виставках, інвестиційних форумах, проведення семінарів та конференцій, виготовлення стендів для виставок, максимального використання веб-сайту з характеристикою об'єктів вкладень, що пропонуються на інвестиційному ринку тощо [5].

Крім того, для активізації інвестиційної діяльності слід зазначити наступні важелі, які впливають на розвиток інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання:

- стимуляційне оподаткування;
- безвідплатні дотації на створення великих об'єктів інфраструктури і природоохорони;
- фінансові стимули;
- безвідсоткові позики, що надаються інвестором;
- пільгові режими виплати боргів і позик у банках, випуск облігацій для створення фінансових ресурсів за найважливішими напрямками інвестицій.

При цьому мають здійснюватися принципи:

- 1) послідовна децентралізація інвестиційного процесу на основі розвитку різноманітних форм власності;
- 2) підвищення частки внутрішніх (власних) джерел накопичень підприємств для фінансування інвестиційних проектів;
- 3) державна підтримка підприємств за рахунок централізованих інвестицій при зміні безповоротного бюджетного фінансування на конкурсне кредитування на зворотній і платній основі;
- 4) розширення гарантії сумісного державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;
- 5) збереження бюджетного фінансування переважно для соціально значущих об'єктів, що мають некомерційний (неприбутковий) характер із власними джерелами фінансування;
- 6) розміщення обмежених централізованих капітальних вкладень і державне фінансування інвестиційних проектів виробничого призначення відповідно до державних цільових програм [5].

Реалізація пріоритетів, кількісних та якісних критеріїв розвитку харчопереробної галузі у 2011-2015 роках буде здійснюватись за рахунок коштів підприємств, кредитів банків та інших джерел фінансування.

Висновки і пропозиції. Хоча харчова промисловість у Чернігівській області й є пріоритетною галуззю, проте, на жаль, на сьогодні ми спостерігаємо негативну тенденцію виробництва продуктів харчування. Інвестиційні кошти, які передбачені програмами розвитку або не надходять у виробничий процес, або надходять у обмеженій кількості. Процес інвестиційної діяльності передбачає чіткий механізм залучення інвестиційних коштів. Проте реалії сьогодення свідчать про створений неефективний механізм використання інвестицій.

Наявні виробничі потужності підприємств харчової промисловості дозволяють повною мірою забезпечити населення області основними продуктами харчування, а застосування запропонованих у Програмі інвестиційного розвитку заходів дає можли-

вість покращення якісних характеристик продукції, що виробляється, та збільшення її експортних поставок. Проте на сьогодні ці умови не повинні бути пріоритетними для суб'єктів господарювання. Головною метою для підприємств повинно стати забезпечення прийняття урівноважених, ефективних управлінських рішень, які в перспективі приведуть діяльність підприємства до стабільності й урівноваженого стану підприємницької діяльності. Такі передумови, у свою чергу, можуть позитивно впливати на інвестиційний клімат Чернігівської області, й відповідно, кількість інвесторів, які бажають вкладати кошти у виробництво продуктів харчування, буде істотно збільшуватись.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Конкурентні позиції харчової промисловості України в умовах СОТ: монографія / М. П. Бутко, А. Г. Ясько. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – С. 57.
2. Катан Л. І. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Л. І. Катан, К. С. Хорішко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 15. – С. 22.
3. Макаренко І. О. Сучасні механізми стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості / І. О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2(56). – С. 93-94.
4. Обласна програма розвитку малого підприємництва Чернігівської області на 2011-2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua>.
5. Програма інвестиційного розвитку Чернігівської області на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua>.
6. Статистичний збірник «Чернігівщина в цифрах 2010» / Головне управління статистики; за ред. Д. І. Ашихміної. – Чернігів, 2011. – 181 с.
7. Статистичний збірник «Чернігівщина 2009». – Чернігів, 2010. – 222 с.
8. Стратегія соціально-економічного розвитку Чернігівської області на період до 2015 року, затверджена рішенням восьмої сесії обласної ради п'ятого скликання від 26 січня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua>.
9. Удалих О. О. Управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства: навч. посіб. / О. О. Удалих. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 30.